

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) Türkiye'nin Tanıtım Filmleri

Promotional Films of Turkey in the Early Republic Period (1923-1950)

Zehra NALU GİDE*

Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Received: 19.09.2023 ■ Kabul Accepted: 10.10.2023

ÖZ

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte Türkiye'de siyasi, beşeri, sosyal ve iktisadi alanlarda değişimler meydana gelmeye başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye'de yaşanan değişimlerin tanıtılmasına yönelik teşebbüslerde bulunulmuştur. Bunlardan biri de Türkiye'yi yurt içinde ve yurt dışında tanıtmak amacıyla çekilen filmler olmuştur. Türkiye'nin yanı sıra bu dönemde farklı ülkelerden gelen yabancı yönetmenler de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de yaşanan değişimleri kayıt altına almak ve dolayısıyla Türkiye ile ilgili filmler yapmak istemişlerdir. Bu çalışma Erken Cumhuriyet Döneminde, Türkiye'ye ilişkin yabancı ülkelere gelen film taleplerini, Türkiye'nin yurtdışına filmler aracılığıyla tanıtılması amacıyla atılan adımları ve Türkiye'nin tanıtım filmlerini konu edinmektedir. Çalışmada elde edilen veriler doküman analizi yöntemi ile sağlanmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı film arşivinden, konu ile ilgili filmlerden, kitaplardan ve makalelerden yararlanılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin filmler aracılığı ile tanıtımına yönelik çabaların her zaman olumlu olarak sonuçlanmadığı, bazı filmlerin çeşitli sebeplerden dolayı çekilemediği veya mevcut bazı filmlerin yurt dışına gönderilemediği görülmüştür. Gösterime sunulan filmlerin ise Türk halkı ve Türkiye'de yapılan terakki hamlelerine dair bilgiler vererek Türkiye ve Türk imajına dair olumlu katkılar sunduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye'nin Tanıtım Filmleri, Cumhuriyet Döneminde Sinema, Ankara Türkiye'nin Kalbi, Kömür Sergisi, Türklerin Babası Atatürk.

ABSTRACT

With the proclamation of the Republic on October 29, 1923, changes began to occur in political, human, social and economic fields in Turkey. In the first years of the Republic, attempts were made to promote the changes taking place in Turkey. One of these attempts was the films shot to promote Turkey both at home and abroad. In addition to Turkey, foreign directors from different countries during this period also wanted to record the changes experienced in Turkey with the declaration of the Republic and therefore make films about Turkey. This study deals with the requests for films about Turkey from foreign countries in the Early Republican Period, the steps taken to promote Turkey abroad through films, and Turkey's promotional films. The data obtained in the study was provided by the document analysis method. In this context, within the scope of the study, the Presidency of the Republic of Turkey State Archives, the Ministry of Culture and Tourism film archive, films, books, and articles related to the subject were used. In the study, it was seen that efforts to promote Turkey through films did not always result positively, some films could not be shot due to various reasons, or some existing films could not be sent abroad. It has been found out that the films shown make positive contributions to Turkey and its image by providing information about the Turkish people and the progressive moves made in Turkey.

Keywords: Turkey's Promotional Films, Cinema in the Republic Period, Ankara Türkiye'nin Kalbi, Kömür Sergisi, Türklerin Babası Atatürk.

Giriş

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de iktisat, hukuk, eğitim, sosyal ve daha birçok alanda terakki hamleleri yapılmıştır. İnkılapların hayata geçirilmesiyle, iktisadi, hukuki ve sosyal yapıdaki yenilikler ile birlikte, Türk toplum yapısında da önemli değişimler meydana gelmeye başlamıştır (Tunç, 2012, s. 42). Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de meydana gelen inkılapları yabancı ülkelere aktarmak ve Ülkenin tanıtımını yapmak için sinemadan yararlanılmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yabancı ülkeler Türkiye'ye ilişkin film taleplerinde bulunmuşlardır. Yabancı sinemacılar ise -özellikle Amerikalı sinemacılar- Türkiye'yi görüntülemek ve Avrupa sinemalarında göstermek istemişlerdir. Bu isteklerinin arkasında Cumhuriyetin ilanından sonra modern bir devlet ve ulus oluşturmak için sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda yapılan devrimler yer almıştır (Özuyar, 2013, s. 225). Bu bağlamda hem bu taleplere cevap vermek hem de Türkiye'yi yurt içinde ve yurt dışında tanıtmak amacıyla filmler çekilmiş veya çektilmiştir.

Bu çalışma Cumhuriyetin ilanı ile birlikte, 1923'ten 1950 yılına kadar olan ve Erken Cumhuriyet Dönemi¹ olarak adlandırılan süreçte, Türkiye'de yaşanan inkılabî gelişmelerin yurt dışına filmler aracılığı ile tanıtılmasına yönelik teşebbüsleri, Türkiye'ye ilişkin yabancı ülkelere gelen film taleplerini, bu taleplere ilişkin yazışmaları ve Türkiye'nin tanıtım filmlerini doküman analizi yöntemi ile ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma 1923 ve 1950 yılları arasında başka ülkelere gelen Türkiye'ye ilişkin film taleplerine, bu taleplere yönelik girişimlere ve hem devlet desteğiyle hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) desteği ile

hem de yabancı yönetmenler tarafından yapılan Türkiye'nin tanıtım filmlerine yer vermesiyle bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara kaynak sunması açısından önem arz etmektedir.

Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1950) Türkiye'de Sinema

Sinema ilk zamanlarda iş adamları, politikacılar ve sanatçılar tarafından aşağı tabakaya hitap eden ucuz ve kıymetsiz bir eğlence aracı olarak görülmüştür. Oysaki sinema etki alanı itibarıyla önemli bir keşiftir. Sinemanın, başka milletler üzerinde, filmin çekildiği memleket, gelenek, yaşam tarzı vb. hakkında hayranlık uyandırabilme gücü vardır. Bu bağlamda sinema bir milletin diğer milleti etkileyebileceği milli bir propaganda vasıtasıdır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi, Yer No: 1221-56-2). Cumhuriyetin ilk yıllarında sinema yeterince destek görmemiş; Sovyetler Birliği, İtalya ve Almanya gibi ülkeler sinemayı resmî ideolojinin benimsenmesinde bir propaganda aracı olarak kullanırken Türkiye ise sinemadan bu şekilde faydalanmamıştır (Duruel Erkiç, 2014, s. 82). Cumhuriyet dönemine, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasından ve Millî Mücadele döneminin Türkiye'deki sinema faaliyetlerinin gelişmesini olumsuz etkilemesinden dolayı, Merkez Ordu Sinema Dairesi, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ve Malul Gaziler Cemiyeti kurumları tarafından çekilen birkaç film ile gelinmiştir (Özuyar, 2004, s. 48). Özellikle 1923 – 1939 yılları arasında üretim yönünden gelişme gösteremeyen sinema, gösterim boyutunda kalarak Hollywood filmlerine bağımlı hale gelmiştir² (Öztürk, 2009). Bunun sebepleri arasında devletin ekonomik açıdan güçsüz olması, 1939 yılında II. Dünya Savaşı'nın

- 1 "Erken Cumhuriyet Dönemi" 1923-1938 yılları arası Mustafa Kemal Atatürk'ün ve 1938-1950 yılları arası İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yaptığı, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar yıllarını kapsayan dönem olarak adlandırılmaktadır (Lüleci, 2018).
- 2 Hollywood filmleri 6 Ağustos 1923 tarihinde Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan dostluk ve ticaret anlaşması neticesinde Türkiye'de gösterime girmeye başlamıştır (Özuyar, 2004, s. 48).

başlaması ve bu konu ile ilgili siyasal iradenin isteksiz olması yer almaktadır. Ayrıca tiyatro, opera ve müzik gibi sanatsal alanlarda yapılan yatırımların sinemaya yapılmamıştır. Devletin sinema alanına yatırım yapmak istememesinin nedeni ise öykülü yerli film üretiminin yeterince tatmin edici düzeye ulaşmamasından kaynaklanmaktadır. Yönetmenler sinemayı basit bir halk eğlencesi olarak görmüş, sinemacılar ise sinemaya kar mantığıyla yaklaşmışlardır. Dolayısıyla siyasi irade, bu gibi sebeplerden dolayı devrim ilkelerini tanıtan *Türkiye'nin Kalbi Ankara* filmi yabancı sinemacılar yaptırmıştır (Öztürk, 2009). CHP Türkiye'nin dünyaya tanıtılması için belli başlı yabancı şehirlerde bürolar açmayı ve Bakanlar nezdinde girişimlerde bulunmayı planlamıştır (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1221-56-2). Türk halkı arasında fikir, kültür ve amaç birliğini yaygınlaştırmak amacıyla kurulan halk evleri ise bu dönemde filmlerin gösterilmesi açısından önem arz etmiştir. Hem eğitim hem de propaganda merkezi olan ve 1932-1952 yılları arasında faaliyet gösteren halk evlerinde bu yıllarda sekiz bin film gösterim olanağı bulmuştur (Alpkaya ve Alpkaya, 2004, s. 144). Bu gösterimlerde ise sadece Türk filmlerine yer verilmemiş her ülkenin her türde filmi gösterime sunulmuştur. 1937 yılında Ankara Halkevi'nde Puşkin'in yüzüncü ölüm yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen Puşkin Gecesi'nde Sovyet yönetmen Aleksandr Ivanovsky'nin çektiği *Dubrovski* adlı filmin gösterime sunulması ise bu duruma bir örnektir (Önder ve Baydemir, 2005).

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizinden faydalanılmıştır. Doküman analizi araştırılacak konu ile ilgili her türlü yazılı ve görsel kaynakların toplanması ve incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu doğrultuda kitaplar,

dergiler, şiirler, anılar, fermanlar, filmler, resimler, yazıtlar, giyim-kuşam vb. malzemeler doküman analizinde toplanabilen ve incelenebilen kaynaklar arasında yer almaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 84). Bu bağlamda çalışma kapsamında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı film arşivinden, konu ile ilgili filmlerden ve çeşitli akademik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin Yurt Dışında Tanıtılmasına İlişkin Yabancı Ülkelerden Gelen Film Talepleri ve Bu Taleplere Yönelik Atılan Adımlar

Tarihsel süreçte Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin tanıtım filmlerinin serüvenine bakıldığında³, Türkiye'nin yurt dışında tanıtılması ile ilgili yabancı ülkelerden ilk taleplerin 1924 yılında geldiği bilgisine ulaşılmıştır. Nitekim 1924 yılında *Reel-colors Inc.* şirketi ülkeden sahneler, kaynaklar ve ülkenin geleneklerini içeren film talebinde bulunmuştur (BCA, 180-9-0-0, Yer No: 46-237-1).

Türkiye'nin hükümet tarafından tanıtılmasına yönelik girişimler ise 1929 yılında başlamıştır. Bu yılda New York'ta bulunan *Vizografik Pikers* adlı film şirketine film yaptırılması için İcra Vekilleri heyetince gerekenin yapılması istenmiştir. Filme alınmak istenen yerler, mevzuları, gezilecek yerlerin tayini ve şirket tarafından gönderilecek uzmanların masraflarının belirlenmesi için komisyon oluşturulması (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-43-17); oluşturulacak komisyonda ise Ekonomi, İçişleri, Maliye, Bayındırlık ve Milli Eğitim Bakanlıklarından tayin edilecek birer üyenin bulunması kararlaştırılmıştır (BCA, 30-18-1-2, Yer: 4-40-17).

3 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı üzerinden ilgili konu bağlamında incelen belgelere bakıldığında Türkiye'yi yurtdışında tanıtmak amacıyla yapılan filmlerin propaganda nitelikli olduğu belirtilmektedir (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-43-17). Ayrıca Cumhuriyet rejimini, mevcut tarihi eserleri ve yurdun güzelliklerini yurt içinde ve yurtdışında tanıtacak olan filmler dokümaner filmler olarak adlandırılmaktadır (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1221-56-2). **Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'nin tanıtımında sinemanın kamu diplomasisi aracı olarak nasıl değerlendirildiği ve sürecin hangi kurumlar üzerinden işlediğinin detaylı bilgisi için bkz. Duman, 2022.

1929 yılında Washington Büyükelçiliği tarafından yeni alfabenin uygulanmasına ilişkin filmler talep edilmiştir. İlgili kurumlarca elçiliğe verilen cevapta böyle bir filmin mevcut olmadığı bildirilmiştir. Daha sonra Türkiye'nin tanıtımına katkı sunmak amacıyla İstanbul'dan manzaraları filme alması için Sırrı İsmail Bey tarafından İstanbul Belediyesi'ne müracaat edilmiş ve filmin çekimi için Macaristan'dan 'Oliver Turşany' getirtilmiştir. Film için gerekli masrafların karşılanmasına rağmen Turşany'nın filmi, amacına yönelik yapmaması ve filmin "Türklüğü de tezyif eder" nitelikte olması sonucu filmin gösterime sunulmaması uygun görülmüştür (BCA, 180-9-0-0, Yer: 14-79-1).

1931 yılında Amerika'daki *The National Geographic Society* cemiyeti başta olmak üzere çeşitli cemiyetler Türkiye hakkında bilgi edinmek amacıyla Türkiye'den film talebinde bulunmuştur. Filmin tedariki için Washington Büyükelçiliği vasıtasıyla Maarif Vekâletine bu talep iletilmiş fakat böyle bir filmin olmaması sebebiyle talep yine yerine getirilememiştir. O dönem *Fox sinema şirketi* tarafından alınan ve *Gazi Orman Çiftliği* manzarası ile Atatürk'ün Amerikan Büyükelçisi ile görüşmelerini konu edinen film ise Atatürk'ün onayından geçmediği için gönderilmemiştir (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-43-17).

1931 yılında Jed Klerk adında Amerikalı bir sinemacı Türkiye'nin tanıtımına yönelik film yapmak istemiştir. Klerk, Türkiye'nin önceki ve bugünkü hayatını gösteren bir film çekmeyi istediğini ve filmler için herhangi bir ücret talep etmeyeceğini İstanbul Belediyesi tercümanlarından Mün'im Bey aracılığı ile Türkiye'ye iletmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilen bu teklif için bazı şartlar öne sürülmüştür. Bu şartlardan ilki filmin tanınmış bir sinema şirketi tarafından kayda alınması, ikincisi film çekilmeden önce senaryosunun kontrol edilerek kabul edilmesi, üçüncüsü filmin ülke içinde çekilecek kısmının ayrıca ön denetime tabi tutulması ve dördüncüsü ise film gösterime sunulmadan önce Türk hükümeti tarafından kontrol edilerek uygun görülme- yen görüntülerin film- den çıkarılmasıdır (BCA, 30-18-1-2, Yer: 18-16-1).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde Jed Kley tarafından çekilmek istenen bu filmin çekilip çekilmediğine ya da gösterime girip girmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Özuyar, 2013, s. 252). Yine aynı şekilde arşivde, *Reel-colors* Şirketi'nin film talebine yönelik Türkiye'den herhangi bir cevabın olup olmadığına ve Türkiye'nin *Vizografik Pikers* adlı film şirketine yaptırmayı düşündüğü filmlerin çekilip çekilmediğine ya da çekilmiş ise bu filmlerin neler olduğuna yönelik bilgilere de rastlanmamaktadır.

1934 yılında Kemal Necati Bey ve arkadaşları, İran Şahının Türkiye'yi ziyaretini filme almaları için görevlendirilmiştir (BCA, 490-1-0-0/383-1621-3). Hem Türkiye'den hem de İran'dan görüntülere yer verilen filmde Türkiye'den İstanbul'un (Şahın vapura binışı) yanı sıra Trabzon (dağ ve manzara görüntüleri), Sinop (arka fonda Sinop, ön planda Şah), Bayburt ve Erzurum'dan da görüntülere yer verilmiştir. Film Türkiye'nin yanı sıra İran sinemalarında da gösterime sunulmuştur (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1221-56-1).

Türkiye'nin tanıtılmasına katkı sağlayan sinemacılarından biri de Julien Bryan'dır. Bryan Türkiye'nin tanıtılmasına hem çektiği filmlerle hem de bu filmlerin yurtdışında gösterime sunulmasına yardımcı olmasıyla katkı sağlamıştır. Bryan 29 Mart 1937 tarihinde Türkiye ile ilgili filmleri Beyaz Saray'da gösterime sunmuş ve filmler, izleyenler tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Bu görüntüler sayesinde Amerika halkının gözündeki bazı olumsuz Türk imajlarına yönelik algı kırılmış ve Türk halkı Amerikan halkının gözünde olumlu bir imaj kazanmıştır (BCA, 30-10-0-0, Yer: 268-804-4).

1938 yılında Tiran Elçiliği tarafından Atatürk'ün İstanbul'da ve Ankara'da yapılan cenaze törenlerine yönelik görüntülerin Arnavutluk halkı üzerinde iyi intiba bırakacağından düşünülmesinden dolayı törene ait görüntülerin Tiran'a gönderilmesi talep edilmiştir. (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro). İstenilen bu filmlerin gönderilip gönderilmediğine dair bilgilere arşivlerde rastlanmamıştır.

1939 yılında Londra'da bulunan Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde görev yapan Doçent Doktor Saffet Bengi, yapacağı temaslarda ve tebliğlerde gösterilmek üzere Türkiye'den film talebinde bulunmuştur. Talep doğrultusunda *Yeni Türkiye, 19 Mayıs Bayramı* ve *Kömür Sergisi* filmleri Büyükelçilik vasıtasıyla İstanbul'dan Londra'ya gönderilmiştir⁴ (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1939 yılında "Bund Schweizerischer Kùltur Film" şirketi, İsviçre'de vereceği konferansta gösterilmek üzere Türkiye'yi ilgilendiren ve Atatürk'ün hayatını konu alan bir film talebinde bulunmuştur. Hariciye Vekilinin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine gönderdiği yazıda "Bern'deki birçok Sefaretlerin kendi memleketleri hakkında propaganda teşkil edecek filmler getirterek bunları sinemalarda gösterdiklerini" belirtmiş ve İngiltere de Türkiye hakkında verilecek olan konferanslarda gösterilmek üzere Londra Büyükelçiliği'nde bulunan *Yeni Türkiye (6. Kısım), 19 Mayıs Bayramı (2. Kısım)* ve *Kömür Sergisi* filmlerinin şirkete verilmek üzere Ağustos 1939'a kadar Bern Elçiliğine gönderilmesini istemiştir. Fakat o dönemki mevcut koşullar münasebetiyle filmler Bern'e gönderilememiştir (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1939 yılında Estonya Kültür Müessesesi, Tallin Elçiliğine müracaat ederek okul ve benzeri kurumlarda gösterilmek üzere Türkiye'den 16 milimetrelık film talebinde bulunmuştur (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1939 yılında Kudüs Başkonsolosu Celal Tefvik Karasapan, vereceği "Sosyal Bakımdan Yeni Türkiye" konulu konferansta Türkiye'nin toplumsal

gelişimini, gençlerin okul ve spor faaliyetlerini ve diğer sahalardaki gelişimlerini gösterme amacı ile propaganda filmleri talebinde bulunmuştur. Talep üzerine *Yeni Türkiye, 19 Mayıs Spor Bayramı* ve *Kömür Sergisi* filmleri gönderilmiştir. *Kudüs ve Amman'da Filmlerimizin Gösterildiği ve Verilen Konferans Metni* hakkındaki yazıda filmlerin topladığı beğeni "çok güzel tertip edilen bu filmler pek büyük ve takdirkâr bir alaka ile seyredilmiş ve hararetili alkışlara nail olmuştur" sözleriyle ifade edilmiştir (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1939 yılında Türk Hollanda Cemiyeti Başkanı M. Steijn Parve tarafından Amsterdam'da bir enstitüde verilecek konferansta gösterilmek üzere, Türkiye'ye ilişkin filmler istendiği Hollandalı gazeteci Annamarie Van den Berg aracılığıyla Türkiye'ye iletilmiştir. Gönderilecek filmlerin memleketin başka ülkede tanıtılmasına çok yardımcı olacağı düşünülmüştür (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1939 yılında Türkiye'yi yurt dışında tanıtmak amacıyla Fransız sanatkarlar tarafından (Fay Rafael, Willy Thunis, Gaston Bram ve Paul Nivoix) iki film projesi hayata geçirilmek istenmiştir. Bu filmlerden birincisi Edebi Şefimiz *Atatürk'ün Hayatı* ikincisi ise *Türkiye İnkılabı ve Türk Kadını*⁵ adlı filmidir. Dışişleri Bakanlığı bu filmlerden Edebi Şefimiz *Atatürk'ün Hayatı* için Matbuat Umum Müdürlüğü bütçesinde tahsisat olmadığından gerekli mali desteğin sağlanamayacağını, *Türkiye İnkılabı ve Türk Kadını* adlı film için ise her türlü yardımın yapılacağını belirtmiş ve bu filmin çekiminin ne kadar bütçe gerektirdiğinin öğrenilmesini istemiştir. Fakat çekilmesi istenen bu filmin maliyetinin 1.300.000 frank olması dolayısıyla içinde bulunulan şartlar

4 *19 Mayıs Spor Bayramı, Yeni Türkiye* ve *Kömür Sergisi* filmleri Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yaptırılmıştır. Bu filmler Türkiye'nin tanıtılması amacıyla hem yurtiçinde (halkevlerinde) hem de yurtdışında gösterime sunulmuştur (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

5 *Türkiye İnkılabı ve Türk Kadını* filmi Türk kızı Kemaliye'nin evlenip Tunus'a gitmesini, Tunus'ta eşi ve eşinin ailesinin yapmış olduğu kötü muamelelerden dolayı kızını bırakarak Tunus'tan İstanbul'a kaçmasını, Cumhuriyetin yıl dönümü dolayısıyla gittiği Ankara'da Atatürk ile tanışmasını, Tunus'taki kızının hasta olduğunu öğrenmesi sonucu Tunus'a gidip gitmemekte kararsızlık yaşaması sebebiyle Atatürk' e durumu anlatmasını ve Atatürk'ün Kemaliye'ye kızına kavuşması için yaptığı yardımı, Sıhhat Vekilliğine tayin olmasını, kocasının hatasını anlamasını ve Kemaliye'nin tekrar eşi ile barışmasını konu edinir (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-44-9).

gereği, filmin çekimine destek olunamayacağı bildirilmiştir (30-10-0-0, Yer: 146-44-9). Söz konusu şartlar ile kastedilen, İkinci Dünya Savaşının başlamış olması, savaşa hazırlık, savaş sırasında fiyatların artması ve halkın yaşam koşullarındaki olumsuz durumlardır (Öztürk, 2004; 2005, s. 57;).

İstihbarat Dairesinin notuna göre *Türkiye İnkılabı ve Türk Kadını* filmi,

1. İstanbul ve Ankara'dan güzel manzaralar,
2. Cumhuriyet Yıldönümlerinde Ankara'da yapılan resmi geçitler,
3. Tunus'taki Müslüman kadınının kapalı hayatı ile Türkiye'deki serbest hayatı arasındaki farklar,
4. Atatürk inkılabının Türkiye'de vücuda getirdiği yenilikler

sebepleriyle propaganda niteliği taşımaktadır (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-44-9).

1940 yılında Belgrad'da Sviyeta Zuzoriç Güzel Sanatlar Kurumu'nda düzenlenecek olan Türk gecesinde gösterilmek üzere film talebinde bulunulmuştur. Talep üzerine Belgrad Elçiliği'ne *Yeni Türkiye* filmi gönderilmiştir (BCA, 490-1-0-0, Yer: 1212-24-1 Dosya Ek: 8. Büro).

1948 yılında Washington'da film rejisörü olan Edwin Ware Hullinger, New York Haberler Bürosu'na, Türkiye Cumhurbaşkanı ve Türkiye hakkında film çekme teklifinde bulunmuştur. Hullinger Türkiye'ye dair yaptığı ilk teklifte, filmlerin Türkiye tarafından finanse edilmesini, filmin gösterilmesinden elde edilecek hasılatın ise Türk hükümeti ile kendisi arasında paylaşılmasını talep etmiştir. Hullinger'in yaptığı bu teklif Türkiye tarafından uygun görülmemiştir. Hullinger daha sonra, yapacağı filmlerin masraflarının Türkiye tarafından karşılanmasını, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onsekiz dakikalık renkli filminin Amerika

ve başka memleketlerde kendisi tarafından gösterime sunulmasını ve elde edilecek hasılatın kendisine ait olmasını, her biri on bir dakikalık olan diğer beş filmin ise Haberler Bürosuna ait olması teklif etmiştir. Teklif üzerine Umum Müdürü Vekili olan Hasan Refik Ertuğ tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıda "memleketimizin propagandası bakımından büyük önemi haiz olduğuna şüphe bulunmayan mevzubahis filmlerin yaptırılarak Amerika'da gösterilmesi" gerektiği böylelikle "Amerika umumi efkârında yurdumuza karşı duyulmakta olan yakın" alakanın beslenip, kuvvetleneceği ifade edilmiştir (BCA, 30-10-0-0, Yer: 101-628-8 Dosya Ek: F11). Fakat ilgili arşivde bu filmlerin çekilip çekilmediğinin bilgisine rastlanmamıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'nin Tanıtım Filmleri

İran Şahının Türkiye'yi Ziyareti Filmi

Film 1934 yılında İran Şahı Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyaretini konu edinir. Filmde Atatürk'ün İran Şahını karşılamasına, Atatürk'ün İran Şahı ile konuşmalarına, yapılan askeri törenlere, halkın bu törenleri seyrettiği görüntülere ve İstanbul'dan manzaralara yer verilir. Filmin süresi otuz dakika yirmi üç saniyedir.

Türkiye'nin Kalbi Ankara Filmi

Hem yurt içinde hem de yurt dışında gösterime sunulan "Türkiye'nin Kalbi Ankara" filmi (BCA, 30-10-0-0, Yer: 146-43-20) 1934 yılında Cumhuriyetin onuncu yıl dönümü sırasında Matbuat Umum Müdürlüğü'nün destek ve yardımlarıyla Türkiye'ye davet edilen Sovyet sinemacılarından Sergey Yutkeviç ve Lev Oskaroviç Arnştam'ın katkılarıyla çekilir (Alp, 1995, s. 286)⁶. Filmin çekiminin tamamlanmasında Reşat Nuri ve Fikret Adil gibi Türk uzmanlarından da yardım alınır (Kutlar'dan akt: Vandov, 2014, s. 274).

6 Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamalarını filme almak için Amerika'dan, İngiltere'den, Fransa'dan ve İtalya'dan filmciler gelir. Kameralarını Atatürk'ün konuşacağı protokol tribününün karşısına koyan yönetmenlerin kameralarının kordonları Atatürk'ün otomobilinin geçmesi sırasında parçalanır ve yönetmenler Atatürk'ün konuşmalarını filme alamaz. Sadece Yutkeviç'in kamerasının kordonu sağlam kalır. Bundan dolayı Sergey Yutkeviç "*Türkiye'nin Kalbi Ankara*" filmi dünyada filme alan tek yönetmendir (Keskiner, 2007, s. 266-267).

Görsel 1

İran Şahının Türkiye'yi Ziyareti filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Film, "Türk halkı on beş yıl önce Anadolu'da bağımsızlık için savaş başlattı" yazısıyla başlar. Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları için yurdun farklı yerlerinden davul ve zurnalar ile halkın Ankara'ya doğru gitmesini konu edinen filmde "Türkiye ve Anadolu'nun kalbi Ankara" olarak belirtilir. Filmde ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara'dan manzaralar yer almaktadır. Bazı sahnelerde fonda istiklal marşının ve onuncu yıl marşının duyulduğu filmde Atatürk'ün 10. yıl nutkunu seslendirdiği görüntülere ve SSCB Hükümeti Heyeti Başkanı K. E. Vorosilov'un görüntülerine yer verilmektedir. Ankara hakkında bilgilerin yazılı olarak sunulduğu filmin süresi elli beş dakika otuz saniyedir.

Film 1923-1933 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişme sürecini yansıtır. Filmde

1923'ten önceki dönem ile 1923 ile 1933 yılları arasındaki yeni dönem görüntü ve metinler ile aktarılmaya çalışılır. Özellikle filmdeki "yaşlı gazi" ile "genç izci" bu farkı anlatmada ön plana çıkar. Yaşlı gazi yıpranmış ve yorulmuş geçmişi sembolize ederken, genç izci kız yeni ve modern bir topluma ve devlete vurgu yapar (Lüleci, 2014). Filmde milli mücadelenin yaşandığı yer olarak Anadolu topraklarına verilen önem göze çarpmaktadır. Filmde yer alan "Anadolu: Türk halkının on beş yıl önce özgürlük için başlattığı savaşın yeri" ifadesi Anadolu'nun sadece bir toprak parçası, bir coğrafya olarak görülmesinden ziyade kurtuluş mücadelesinin verildiği önemli bir yer olarak görüldüğünün kanıtı olmaktadır (Aydos, 2010, s. 93).

Görsel 2

Türkiye'nin Kalbi Ankara filminden planlar

Türk inkılabında Terakki Hamleleri Filmi

Türk inkılabında Terakki Hamleleri adlı film Türkiye Ankara'nın Kalbidir filminin ilgiyle karşılanmasından sonra Bayan Ester Şub'un ve Kemal Necati Çakuş'un gayretleri sonucunda çekilir. Başlangıçta Türkiye Yürüyor adını alan filmin yapımı 1934 yılından 1936 yılına kadar devam eder ve film üç yıl süren araştırma ve derleme sonunda Türk İnkılâbında Terakki Hamleleri adıyla 1937 yılında gösterime çıkar. Türkiye'nin padişahlıktan cumhuriyete geçişi ve Atatürk devrimlerini ele alan film şu an kayıptır (Özön, 1995, s. 286; Aytekin 2013, s. 110; Biryıldız, 1994).

Türk inkılabında Terakki Hamleleri adlı film gösterime girdikten sonra çekilen tüm yerli belgesel filmlere kaynaklık eder. K.K: Foto-Film Merkezi tarafından hazırlanan Atatürk filminde Türk inkılabında Terakki Hamleleri filminden alınan birçok sahneye rastlanır (Özön, 1995, s. 286). Türk inkılabında Terakki Hamleleri filmi ve Türkiye'nin Kalbi Ankara filmi halk evlerinde en çok gösterilen filmler arasında yer alır (Arslan, 2011, s. 42). Fakat Türk inkılabında Terakki Hamleleri filminde Türkiye'nin Kalbi Ankara filminden sahnelerin fazlaca yer alması dolayısıyla 1937 yılından sonra Türkiye'nin Kalbi Ankara filmi daha az gösterilmeye başlanır (Özön, 1995, s. 286).

Görsel 3

Türk İnkılâbında Terakki Hamleleri film afişinin önünde çekilen fotoğraf (phebusmuzayede.com)

Ankara'da Enternasyonal Kömür Sergisi Filmi

1937 yılında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hazırlanan ve "terakkiye koşan her memleket kendini yabancı ülkelere tanıtmaya mecburdur" sözleri ile başlayan Ankara'da Enternasyonal Kömür Sergisi adlı film, o dönem Atatürk'ün vekili İsmet İnönü'nün Ankara'daki enternasyonal kömür sergisini açmasını ve kömürün Türkiye endüstrisine sağladığı faydaları konu edinir. Serginin, dolayısıyla da filmin amacı, hem kömür istihdamının ve yakıcı madde olarak kömürün kullanılmasının artırılması hem de yabancı ülkelerin endüstri sahasında kömürden elde ettiği faydaların ülkemizde de temin edildiğinin vurgulamasıdır. Filmde Zonguldak kömür havzasının önemine, iç piyasadaki kömür satışlarının günden güne arttığına, dış piyasadaki

Görsel 4

Ankara'da Enternasyonal Kömür Sergisi filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

kömür satışının genişlediğine ve kömürün hangi yerlerde kullanıldığına dair bilgiler verilir. On bir dakika otuz sekiz saniye süren filmde kömür sergisinin açılışından, sergiden, sergiyi ziyaret eden vatandaşlardan, kömür madenlerinde çalışan, kömür çıkararak ve taşıyan madencilerden görüntülere ve İsmet İnönü'nün sergi açılışı sırasında sergiye dair konuşmalarından sahnelere yer verilmektedir.

Yeni Türkiye Belgeseli filmi

Julien Bryan tarafından 1936 yılında çekilen, Türk milletinin ve Atatürk'ün gündelik hayatından görüntüler içeren "Yeni Türkiye" filmi, Türkiye'nin çeşitli alanlardaki ilerleme hamlelerini konu edinir. Film, her bölümü farklı konuları ele alan, *Yeni Türkiye Belgeseli 1*, *Yeni Türkiye Belgeseli 2*, *Yeni Türkiye Belgeseli 3* ve *Yeni Türkiye Belgeseli 4* olmak üzere dört seriden oluşur.

Yeni Türkiye Belgeseli 1

Film Osmanlı sonrası Türkiye'nin modern bir devlet olabilmesi için yaptığı sosyal, endüstriyel ve daha birçok alandaki yenilikler ve bu yeniliklerin mimarı olan Atatürk hakkında bilgi verir. İstanbul ve Ankara'ya dair çeşitli bilgilerin de sunulduğu, bir nevi bu şehirlerin tanıtımının da yapıldığı filmde, Türkiye'nin en büyük şehrinin İstanbul olduğuna fakat Türkiye'nin kalbinin ve baş şehrinin Ankara

olduğuna değinilir. Atatürk'ün inkılap ve mesai arkadaşları olarak ifade edilen, İsmet İnönü, Şükrü Saraçoğlu, Numan Melemencioğlu, Şükrü Kaya ve Saffet Arıkan'dan görüntülerin de yer aldığı filmin süresi sekiz dakika kırk dokuz saniyedir.

Yeni Türkiye Belgeseli 2

Film Türkiye'de üretilen incir, tütün ve üzüm hakkında bilgiler vererek bu ürünlerin ihracattaki yerini konu edinir. Bu ürünlerin toplanma aşamasından ihracat aşamasına kadar olan süredeki bilgileri ve görüntüleri içeren filmin süresi yedi dakika yirmi üç saniyedir.

Yeni Türkiye Belgeseli 3

Türk kızları için açılan sanat okullarını, ziraatta makineleşme konusunda atılan adımları, Atatürk'ün kurduğu ve devlete hediye ettiği çiftlikleri, modern köyleri ve Baytar Enstitüsünü konu edinen film yedi dakika dokuz saniye uzunluktadır.

Türk kızları için açılan sanat okullarını, ziraatta makineleşme konusunda atılan adımları, Atatürk'ün kurduğu ve devlete hediye ettiği çiftlikleri, modern köyleri ve Baytar Enstitüsünü konu edinen film yedi dakika dokuz saniye uzunluktadır.

Görsel 5

Yeni Türkiye Belgeseli 1 filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Görsel 6

Yeni Türkiye Belgeseli 2 filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Görsel 7

Yeni Türkiye Belgeseli 3 filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Yeni Türkiye Belgeseli 4

Filmde İzmir fuarına olan ilgiden, Türk ordusunun, Türk milletinin istiklalini ve hürriyetini temsil ettiğinden, Türklerin denizci bir millet olduğundan, İstanbul'da yapılan deniz yarışlarından, Atatürk'ün bu yarışlara olan ilgisinden ve Atatürk'ün çocuklara olan sevgisinden bahsedilir. Ayrıca Türkiye'nin bütün milletler ile dost geçinen bir devlet olduğuna da değinen filmin süresi yedi dakika kırk dört saniyedir.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı filmi

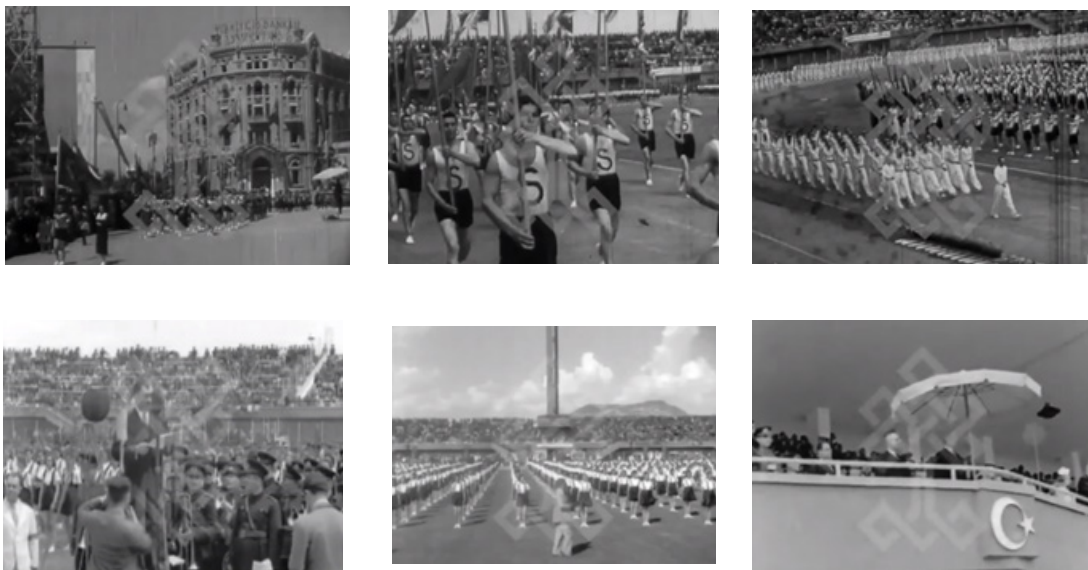
1939 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin katkılarıyla hazırlanan film iki bölümden oluşur. Filmin ilk bölümünde 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı töreninden görüntüler yer alırken ikinci bölümünde bu görüntülerin yanı sıra Atatürk ve 19 Mayıs gününün önemine değinilir. Ayrıca filmde törendeki gençler tarafından okunan Gençlik Marşına dair görüntüler de yer alır. Filmin ilk bölümü yedi dakika on dört saniye, ikinci bölümü ise, dokuz dakika yirmi yedi saniyedir.

Görsel 8

Yeni Türkiye Belgeseli 4 filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Görsel 9

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı filminden planlar (filmmirasim.ktb.gov.tr)

Türklerin Babası Atatürk Filmi

Türkiye'nin yurt dışında tanıtılması amacıyla 1940'lı yıllarda Michael Adams tarafından süresi yirmi üç dakika olan *Türklerin Babası Atatürk I* ve süresi yirmi dakika olan *Türklerin Babası Atatürk II* filmleri çekilmiştir. Çekilen her iki filmin de dili İngilizcedir⁷ (Aydos, 2010, s. 21; Aydos, 2009). Filmler BBC tarafından restore edilerek *Atatürk: Türklerin Babası* adıyla tek bir film haline getirilerek ilk kez 1970 yılında daha sonra 2017 yılında gösterime sunulmuştur. Restore edilen filmde telif hakları nedeniyle, kaynakları belirlenemeyen fotoğraflar ile görüntülerin yerine Getty Images, British Pathé ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayınlanan fotoğraf ve görüntüler kullanılmıştır. Filmin süresi kırk dört dakika on altı saniyedir (bbc.com ve youtube.com).

Filmde Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak için 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığına, verdiği kurtuluş mücadelesiyle tarihin akışını değiştirerek tarihyönverdiğine, Türklerin sevgisini kazandığına ve bu yüzden Türklerin Atatürk'ü, Türklerin Babası olarak mükâfatlandığına vurgu yapılmaktadır.

Atatürk'ün hayatı, Kurtuluş Savaşı'nın nasıl kazanıldığı ve savaşın kazanılmasıyla birlikte Türkiye'de meydana gelen değişimleri konu edinen filmde Türklerin Yunanlılar ile mücadelesi, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında kadınların rolü ve savaş sonrası Atatürk'ün yaptığı değişimler ile ilgili, -halifeliğin kaldırılması, medeni kanunun hayata geçirilmesi, Türk kadınının konumunun değişmesi (Türk kadınının eğitim ve oy verme hakkını kazanması) ve Arap alfabesinden yeni alfabeğe geçilmesi gibi- bilgiler verilmektedir. Ayrıca filmde Ali Fethi Okyar'ın oğlu Prof. Dr. Osman Okyar'ın, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, İngiliz tarihçi Prof. Arnold J. Toynbee'nin ve Türkiye'nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu'nun, Atatürk ile ilgili verdiği röportajları da yer almaktadır.

Sonuç

Çalışmada ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

- Bu dönemde Türkiye'ye ilişkin filmlerin çekilmesinde üç koldan katkının olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi devlet destekli yapılan tanıtım filmleri, ikincisi CHP

Görsel 10

Türklerin Babası Atatürk I filminden planlar

Görsel 11

Türklerin Babası Atatürk II filminden planlar

7 *Türklerin Babası Atatürk* filmleri ile ilgili, arşivlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. *Türklerin Babası Atatürk I* ve *Türklerin Babası Atatürk II* filmlerine, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sibel Serpil Aydos aracılığı ile ulaşılmıştır.

tarafından desteklenen tanıtım filmleri üçüncüsü ise yabancı ülkelerdeki yönetmenler tarafından desteklenen tanıtım filmleridir.

- ▶ Türkiye'nin yurt dışında tanıtılması ile ilgili yabancı ülkelere ilk taleplerin Cumhuriyetin ilanından çok kısa bir süre sonra, 1924 yılında geldiği belirlenmektedir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'ndan elde edilen bilgilere göre 1923-1950 yılları arasında Türkiye'den film talep eden ülkeler arasında Amerika, İran, İngiltere (Londra), İsviçre Estonya, Arnavutluk (Tiran), İsrail (Kudüs), Ürdün (Amman), Hollanda (Amsterdam) ve Sırbistan'ın (Belgrad) olduğu anlaşılmaktadır.
- ▶ Yabancı ülkelerin Türkiye'ye ilişkin film taleplerinde, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de meydana gelen hukuk, eğitim, iktisat ve daha birçok alanda yapılan değişiklikler hakkında bilgi sahibi olmak istemeleri yer almaktadır.
- ▶ Türkiye'nin, yabancı ülkelerin film taleplerine bazen olumlu, bazen olumsuz cevap vermek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bu taleplere olumsuz cevap vermesinin nedenleri arasında, ilk zamanlarda istenilen filmlerin mevcut olmaması (örneğin, yeni alfabenin uygulanmasına yönelik), daha sonraki zamanlarda ekonomik sorunlardan dolayı istenilen ve Türkiye'ye ilişkin filmlerin çekilememesi, dünyada savaş ortamının olması dolayısıyla istenilen filmlerin talep edilen ülkelere gönderilememesi ve bazı filmlerin Atatürk'ün onayından geçmemesi gibi etmenler yer almaktadır.
- ▶ Türkiye'ye ilişkin yurt dışından istenilen film taleplerine, karşılık olarak genellikle *Yeni Türkiye, Kömür Sergisi, 19 Mayıs ve İran Şahının Türkiye'yi Ziyareti* filmlerinin gönderildiği görülmektedir⁸. Devlet Arşivleri Başkanlığı ve ilgili kaynaklarda bu filmlerin dışında *Türkiye*

Ankara'nın Kalbi, Türk İnkılabında Terakki Hamleleri ve Türklerin Babası Atatürk filmlerinin de Türkiye'nin tanıtılmasına katkı sunan filmler arasında olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Fakat bu filmlerin gönderilip gönderilmediğine dair bilgi ve belgeye rastlanmamıştır.

- ▶ Tanıtım filmlerinde ağırlıklı olarak İstanbul ve Ankara'dan manzaralar ve görüntülerin yanı sıra Anadolu'nun farklı illerinden manzaralar ve görüntülerin de yer aldığı görülmektedir. Ayrıca tanıtım filmlerinde Yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk'e, Türk ordusunun ve halkının verdiği kurtuluş mücadelesine, Türkiye'nin modern bir devlet olabilmesi için attığı adımlara, yapılan terakki hamlelerine (bu bağlamda filmlerde kadınların iş hayatından görüntüler, yeni alfabeyle ilişkin görüntüler, endüstrileşme vb. görüntüler) ve Türkiye'de yetişen bazı ürünlerin ihracat ve ithalata katkısına dair bilgiler de yer almaktadır.
- ▶ Bunların yanı sıra çalışmada, yabancı ülkelere gösterime sunulan tanıtım filmlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıtımına ve Türk halkının imajına yönelik kayda değer katkılar sunduğu, Türkiye Cumhuriyeti hakkında dış devletler üzerinde olumlu bir etki yarattığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili 14 Mayıs 1937 tarihinde, Amerika'da Büyükelçilikte gösterilen Türkiye ile ilgili filmler konusunda, Büyükelçi tarafından Başbakanlığa gönderilen yazıda, bu filmlerin Amerikan halkı üzerinde oluşturduğu olumlu imaja değinilerek, bazı Amerikan halkının Türk halkını Afrikalar gibi zannettiğine, bu filmler sayesinde Türk hükümetinin ve Türklerin Amerikan devlet adamlarına ve iş adamlarına benzediklerini görünce şaşırıldıkları bilgisine yer verilmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı, 30-10-0-0, Yer No: 268-804-4).
- ▶ Ayrıca çalışmada, Türkiye'de tanıtım filmlerinin yazımı, çekimi ve gösterimi konusunda daha önce yaşanan olumsuz tecrübelerin bir neticesi

8 Filmlerin isimleri T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan yazışmalarda bu şekilde geçmektedir.

olduğu düşünülen, bir sansür mekanizmasının yürütülmeye çalışıldığı görülmektedir. Nitekim 1929 yılında çekim ve gösterimine ön denetimsiz izin verilen tanıtım filminde, Türkiye ve Türklere yönelik olumsuz algı yaratmak istenildiği bilgisine ulaşılmaktadır.

Çalışmada, 1923'ten 1950 yılına kadar olan süreçte, Türkiye'de yaşanan inkılabî gelişmeler, Türkiye'nin yurt dışına filmler aracılığı ile tanıtılmasına yönelik teşebbüsler, Türkiye'ye ilişkin yabancı ülkelerden gelen film talepleri, bu taleplere ilişkin yazışmalar ve Türkiye'nin tanıtım filmleri doküman analizi yöntemi ile ortaya konulmuştur. Konu kapsamında ele alınan bazı filmler ile ilgili, kaynaklarda sınırlı bilgilere rastlanmıştır. Dolayısıyla, belli bir dönem ele alan ve kaynakları sınırlı olan bu tür çalışmalarda sözlü tarih yönteminden de faydalanılması, araştırmacılara, daha derinlemesine ve farklı bir perspektiften bilgi sunması açısından yarar sağlayacaktır.

Kaynaklar

Alpkaya, F. & Alpkaya, G. (2004). *20. yüzyıl dünya ve Türkiye tarihi*. Tarih Vakfı Yayınları.

Arslan, S. (2011). *Cinema in Turkey a new critical history*. Oxford University Press.

Aydos, S. (2009). *Türkiye'nin tanıtım filmlerinde ulusal kimlik anlatısı* (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydos, S. (2010). *"Anadolu'dan geldik...!"Devletin tanıtım filmlerinde ulusal kimlik anlatısı (1934-2005)*. Kilit Yayınları.

Aytekin, H. (2013). *"Türkiye'de toplumsal değişme ve belgesel sinema"* (Doktora Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/4047> Erişim Tarihi: 17.08.2023 12.09.

Biryıldız, E. (1994). Atatürk ve sinema. *Marmara İletişim Dergisi*, Sayı. 7, 251-256. <https://>

dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/440/3373

Duman, M. (2022). Türkiye'nin kamu diplomasisi aracı olarak sinema faaliyetleri (1923- 1945). *İletişim ve Diplomasi*, 7 (Kamu Diplomasisi ve Ülke Markalama Özel Sayısı), 91-116. <https://doi.org/10.54722/iletisimvediplomasi.1096928>

Duruel Erkiliç, S. (2014). *Türk sinemasında tarih ve bellek*. De ki Yayınları.

<https://phebusmuzayede.com/81764-sinema-tarihi-halk-sinemasi-nda-asili-buyuk-milli-film-turk-inkil-binda-terakki-hamleleri-afisinin-onunde-hatira-fotografi.html> Erişim Tarihi: 17.08.2023. 11.10.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41935211> Erişim Tarihi: 17.08.2023. 11.10.

<https://www.youtube.com/watch?v=tpUxlnA3WqU> Erişim Tarihi: 17.08.2023. 11.10.

Keskiner, A. (2007). *Yine mi çiçek ünlülerin bilinmeyen hikayeleri... "Çiçek Arif'in kaleminden*. (5. Basım). Doğan Kitapçılık.

Lüleci, Y. (2014). Erken cumhuriyet döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki sanatsal ilişkiler: "Ankara: Türkiye'nin Kalbi" belgeseli örneği. *İnsan & İnsan*, 2, 40-61. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.279982>

Lüleci, Y. (2018). Erken cumhuriyet döneminde Atatürk ve CHP'nin sinema politikası. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*. Sayı 31, 222 – 248. <https://doi.org/10.17829/turcom.499673>

Önder, S. & Baydemir, A. (2005). Türk sinemasının gelişimi (1895 - 1939). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(2), 113-135.

Özön, Nijat. (1995). *Karagözden sinemaya türk sineması ve sorunları 2. Cilt*. Kitle Yayınları.

- Öztürk, Serdar. (2004). Erken cumhuriyet yıllarında sinema konusunda başarısız kalmış iki girişim: Çekilemeyen iki propaganda filmi (1939) ve İbret Yerleri Projesi (1923). *Selçuk İletişim*, 3 (3), 77-82.
- Öztürk, Serdar. (2005). *Erken cumhuriyet döneminde sinema, seyir, siyaset*. Elips Kitap.
- Öztürk, S. (2009). 'Kültür emperyalizmi' ve 'modernleşme' kuramları açısından Türkiye'de sinema üzerine notlar (1896-1939). *Kebikeç*, 27, 157-182.
- Özuyar, A. (2004). *Babıali'de sinema*. İzdüşüm Yayınları.
- Özuyar, A. (2013). *Türk sinema tarihinden fragmanlar (1896-1945)*. Phoenix Yayınevi.
- Sönmez, V, Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. 2. Baskı. Anı Yayıncılık.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü. *Atatürk'ün Hayatı, Türk İnkılabı ve Türk Kadını hakkında Fransızların çevirmek istedikleri propaganda filmlerinin tahsisat yokluğundan çekilemeyeceği*. (Belge Tarih: 15/9/1939, Yer No: 146-44-9.) Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 2.9.2023
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 180-9-0-0 /Genel. *Muhallif sinema filmleri ve bunların konuları*. (Belge Tarihi.03.05.1925-29.07.1929 Yer: 14-79-1). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 21.8.2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 180-9-0-0 /Genel. *Newyork Reel-Colors Inc. firmasının Ankara'nın bir filmini alarak, renklendireceği ve göstereceği*. (Belge Tarihi. 00.00.000-23.10.1924 Yer: 46-237-1). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 21.8.2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-1-0-0 / Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü. *Washington'da film rejisörü Edwin Ware Hullinger'in, cumhurbaşkanı ve Türkiye hakkında film çekme teklifi*. Belge Tarihi. 07.12.1948, Yer Bilgisi: 101-628-8 Dosya Ek: F11). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 11.9.2023
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü. *Türkiye'yi dış ülkelerde tanıtacak filmlerin yapılması için bir tetkik heyetin oluşturulduğu*. (Belge Tarihi. 18.07.1931, Yer Bilgisi: 146-43-17 Dosya Ek: 150). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 2.9.2023
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü. *Amerika'da büyükelçilikte gösterilen Türkiye ile ilgili filmler ve bunların Amerikan halkı üzerinde yarattığı olumlu etkiler*. (Belge Tarihi. 14.05.1937. Yer Bilgisi: 268-804-4). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 15.8.2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-10-0-0 / Muamelat Genel Müdürlüğü. *Ruslar tarafından çevrilen Türkiye'nin Yüreği Ankara isimli filmde elde edilecek hasılatın ne şekilde kullanılacağı*. (Belge Tarihi. 07.04. 1934-00.00.0000 Yer No: 146-43-20 Dosya Ek:150). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 23.8.2023.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-). *Bir Amerikan sinema şirketinin Türkiye'nin dünü ve bugünü hakkında film çekmesine izin verilmesi*. (Belge Tarihi. 11.3.1931, Yer Bilgisi: 18-16-1). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 2.9.2023

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 30-18-1-2 / Kararlar Daire Başkanlığı (1928-). *Vizögrafik Pikers Şirketi'nin Türkiye'de film çekmesi konusunun görüşülmesi için bir komisyon oluşturulması.* (Belge Tarihi: 25.07.1929. Yer Bilgisi: 4-40-17). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 15.8.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi. *Parti propagandası için kullanılacak olan sinema üzerine yazılmış muhtelif yazılar ve genel yönetim kurulu'nun sinema teşkilatı hakkındaki kararı.* (Belge Tarihi: 27. 02. 1936- 00.00.0000 Yer No: 1221-56-2. Dosya ek: 8. Büro). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 21.8.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi. *CHP sinema işyari Kemal Necati'nin sicil dosyası.* (Belge Tarihi: 6. 3. 1939- 00.00.0000 Yer No: 383-1621-3). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 23.8.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi. *İran Şahı'nın memleketimizi ziyareti sırasında çekilen gezi intibalarının kaydedildiği film hakkında yazışmalar.* (Belge Tarihi: 12. 8. 1935 Yer No: 1221-56-1 Dosya Ek: 8. Büro). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 23.8.2023.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 490-1-0-0/ Cumhuriyet Halk Partisi. *Türk filmlerinin yurtdışında gösterilmesiyle ilgili yazışmalar.* (Belge Tarihi: 12. 06. 1940 Yer No: 1212-24-1. Dosya ek: 8. Büro). Erişim Adresi: katalog.devletarsivleri.gov.tr Erişim Tarihi: 21.8.2023.

Tunç, Ertan. (2012). *Türk sinemasının ekonomik yapısı (1899-2005)*. Doruk Yayıncılık.

Vandov, Dimitir (2014). *Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkileri*. Kaynak Yayınları.

Filmler

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı 1 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/ankara-da-19-mayis-bayrami-2> Erişim Tarihi: 6.09.2023.

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı 2 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/19-mays-1939-trenleri--02> Erişim Tarihi: 6.09.2023.

Ankara'da Enternasyonel Kömür Sergisi <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/ankara-da-enternasyonel-komur-sergisi-1937-1> Erişim Tarihi 4.09.2023.

İran Şahının Türkiye'yi Ziyareti <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/iran-sahinin-turkiye-ziyareti> Erişim Tarihi: 6.9.2023.

Türkiye'nin Kalbi Ankara https://www.tccb.gov.tr/ata_ozel/video/ Erişim Tarihi: 12.09.2022

Yeni Türkiye Belgeseli 1 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/yeni-turkiye> Erişim Tarihi: 5.9.2023.

Yeni Türkiye Belgeseli 2 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/yeni-turkiye-2-kisim> Erişim Tarihi: 5.9.2023.

Yeni Türkiye Belgeseli 3 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/yeni-turkiye-1> Erişim Tarihi: 5.9.2023.

Yeni Türkiye Belgeseli 4 <https://filmmirasim.ktb.gov.tr/tr/film/yeni-turkiye-2> Erişim Tarihi: 5.9.2023.

Extended Abstract

With the proclamation of the Republic on October 29, 1923, progress was made in Turkey in economics, law, education, social and many other fields. With the implementation of the reforms, along with the innovations in the economic, legal, and social structure, significant changes began to occur in the Turkish social structure (Tunç, 2012, p. 42). After the proclamation of the Republic, cinema was used to convey the revolutions that

took place in Turkey to foreign countries and to promote the country. After the proclamation of the Republic, foreign countries requested films about Turkey. Foreign filmmakers - especially American filmmakers - wanted to film Turkey and show it in European cinemas. Following these demands, after the proclamation of the Republic, there were revolutions in political, social, economic, cultural and many other areas to create a modern state and nation (Özuyar, 2013, p. 225). In this context, films have been shot or made to be shot both to respond to these demands and to promote Turkey both at home and abroad.

This study aims to reveal the attempts to introduce the revolutionary developments experienced in Turkey through films abroad during the period from 1923 to 1950, called the Early Republican Period, along with the proclamation of the Republic, requests for films from foreign countries related to Turkey, correspondence related to these requests, and promotional films of Turkey using the method of document analysis. Document analysis can be defined as the collection and examination of all kinds of written and visual sources related to the subject to be researched. In this regard, books, magazines, poems, memories, edicts, films, pictures, inscriptions, clothing, etc. are among the resources that can be collected and examined in document analysis (Sönmez and Alacapnar, 2013, p. 84). In this context, within the scope of the study, the Presidency of the Republic of Turkey State Archives Directorate, the film archive of the Ministry of Culture and Tourism of Turkey, films related to the subject and various academic studies were used.

The results obtained in the study are as follows:

- ▶ It is understood that three different branches contributed to the shooting of films about Turkey in this period. The first of these is promotional films supported by the state, the second is promotional films supported by CHP, and the third is promotional films supported by directors in foreign countries.
- ▶ It is determined that the first requests from foreign countries to promote Turkey abroad came in 1924, shortly after the proclamation of the Republic. According to the information obtained from the Presidency of the Republic of Turkey State Archives, the countries that requested films from Turkey between 1923 and 1950 were America, Iran, England (London), Switzerland, Estonia, Albania (Tirana), Israel (Jerusalem), Jordan (Amman), the Netherlands (Amsterdam) and Serbia (Belgrade).
- ▶ Foreign countries' requests for films about Turkey include their desire to be informed about the changes in law, education, economics, and many other fields that took place in Turkey with the proclamation of the Republic.
- ▶ It is understood that Turkey had to respond sometimes positively and sometimes negatively to the film demands of foreign countries. Among the reasons why Turkey responded negatively to these demands were that the requested films were not available at first (for example, for the implementation of the new alphabet), that the desired films about Turkey could not be shot in later times due to economic problems, that the films were not sent to the requested countries due to the war environment in the world, and the fact that some films did not pass the approval of Atatürk.
- ▶ In response to film requests about Turkey from abroad, it is seen that films such as *Yeni Türkiye*, *Kömür Sergisi*, *19 Mayıs* and *İran Şahının Türkiye'yi Ziyareti* are sent. According to the Presidency of State Archives and related sources, apart from these films, *Ankara Türkiye'nin Kalbi*, *Türk İnkılabında Terakki Hamleleri* and *Türklerin Babası Atatürk* are also among the films that contribute to the promotion of Turkey. No information or documentation has been found as to whether these films were sent or not.

- ▶ It is seen that the promotional films mainly include landscapes and images from Istanbul and Ankara, as well as landscapes and images from different provinces of Anatolia. In addition, the promotional films include information about Atatürk, the founder of New Turkey, the liberation struggle of the Turkish army and people, the steps taken and progress made by Turkey towards becoming a modern state (in this context, images of women from business life, images of the new alphabet, images of industrialization, etc. in the movies), and the contribution of some products grown in Turkey to export and import.
- ▶ Besides, the study reveals that promotional films shown in foreign countries make significant contributions to the promotion of the Republic of Turkey and the image of the Turkish people and create a positive impact on foreign states about the Republic of Turkey. Regarding this issue, in the letter sent by the Ambassador to the Prime Ministry regarding the films about Turkey shown at the American Embassy on May 14, 1937, by referring to the positive image these films created on the American people, it is stated that some American people thought the Turkish people were like Africans, and thanks to these films, they were surprised to see that the Turkish government and the Turks resemble American statesmen and businessmen. (State Archives Directorate, 30-10-0-0, Location No: 268-804-4).
- ▶ In addition, it is seen in the study that an attempt is made to implement a censorship mechanism, which is thought to be a result of previous negative experiences regarding the writing, shooting, and screening of promotional films in Turkey. As a matter of fact, it is understood that the promotional film, whose shooting, and screening was allowed without prior supervision in 1929, was intended to create a negative perception towards Turkey and the Turks.

Yazar Bilgileri

Author details

(Sorumlu Yazar **Corresponding Author**) Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi. zehra.nalu@hbv.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9836-6099

Destekleyen Kurum/Kuruluşlar

Supporting-Sponsor Institutions or Organizations:

Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır. *None*

Çıkar Çatışması

Conflict of Interest

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. *None*

Kaynak Göstermek İçin

To Cite This Article

Nalu Gide, Z. (2023). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1950) Türkiye'nin tanıtım filmleri. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (64/Özel Sayı), 60-76. <https://doi.org/10.47998/ikad.1363234>